

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ KURII DIECEZJALNEJ W KIELCACH W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Grzegorz Bujak

Katedra Historii Ustroju i Administracji Polski, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Department of History of Polish Political Systems and Administration, The John Paul II Catholic University of Lublin
e-mail: gbujak@kul.lublin.pl

Streszczenie. Artykuł stanowi próbę odtworzenia organizacji i funkcjonowania kurii diecezjalnej w Kielcach w latach 1918–1939. Wpływ na opisywane zmiany miały Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., synod diecezjalny z 1927 r. i tradycja kancelaryjna istniejącego w Kielcach konsystorza generalnego. Zarówno zmiany organizacyjne, jak i obsada urzędów były rozłożone w czasie i wiązały się z wymianą pokoleniową urzędników oraz przyjściem do diecezji w 1938 r. nowego ordynariusza biskupa Czesława Kaczmarka.

Słowa kluczowe: Kościół w Polsce, diecezja kielecka, kuria, administracja, 1918–1939

Stałym organem administracyjnym, wspomagającym biskupa w wypełnianiu jego obowiązków w okresie międzywojennym, była kuria diecezjalna. W tym okresie, kiedy po odzyskaniu przez Polskę niepodległości również kościół Katolicki mógł określać swobodnie swoje cele i formy działalności, kuria diecezjalna stawała się najważniejszym narzędziem oddziaływania biskupa na to, co działo się w całej diecezji zarówno w parafiach, jak i w organizacjach katolickich.

Strukturę organizacyjną kurii określał w najbardziej ogólnym zarysie Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. W praktyce jednak jeszcze długo na jej organizację i działalność miały wpływ tradycje istniejących wcześniej konsystorzów generalnych¹. Wyróżniającą je cechą było to, że łączyły funkcje administracyjne i sędziowskie, co znajdowało odzwierciedlenie w ich strukturze. Na czele konsystorza stał z reguły wikariusz generalny i oficjał sądowy w jednej osobie. Struktura konsystorza generalnego w Kielcach ustabilizowała się w drugiej połowie XIX w. Wzrosła wówczas rola urzędników związanych z pionem sądownictwa kościelnego, w tym dotyczącego spraw małżeńskich. Byli to sędzia surogat

¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 239–245; G. Bujak, *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918–1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), 64 (1995), s. 50–51.

i obrońca węzła małżeńskiego. Na przełomie XIX i XX w. w zaborze rosyjskim zaistniały warunki dla wprowadzenia zmian w strukturach konsystorza przewidzianych w zarządzeniach papieskich. W wielu diecezjach, w tym kieleckiej, utworzono wówczas komisje sędziów prosynodalnych i egzaminatorów prosynodalnych oraz *consilium a vigilantia*².

Struktura kieleckiego konsystorza generalnego w początkach rządów biskupa Augustyna Łosińskiego (1910–1937) nie odbiegała od powszechnego schematu. Na jego czele, jako przewodniczący (*praeses*), stał biskup ordynariusz. W skład konsystorza wchodził ponadto wikariusz generalny, sędzia surogat, dwaj asesorowie, kierownik kancelarii (*regens cancelariae*), dwaj sekretarze i woźny (*cursor*). Istniało także kolegium sędziów prosynodalnych oraz egzaminatorów prosynodalnych i *consilium a vigilantia*³.

Zmiany zaczęto wprowadzać dopiero pod wpływem Kodeksu z 1917 r., w którym w kanonie 363 w § 1 stwierdzono, że kurię diecezjalną stanowią urzędnicy pomagający biskupowi w rządzeniu diecezją. W § 2 wymienieni zostali wszyscy urzędnicy kurii zarówno sądowi, jak i administracyjni. Dopiero w kan. 365 znajdujemy podział urzędników na sądowych: oficjała, promotora sprawiedliwości, obrońcę węzła małżeńskiego, sędziów synodalnych i woźnych oraz administracyjnych, do których zaliczono pozostałych: wikariusza generalnego, kanclerza, notariuszy, egzaminatorów synodalnych i proboszczów konsultorów. W ten sposób prawodawca wyodrębnił grupę urzędników sądowych, którzy mieli tworzyć odrębną instytucję – sąd biskupi pierwszej instancji oraz grupę urzędników wchodzących w skład pionu administracyjnego czyli kurii diecezjalnej⁴. Na określenie pionu administracyjnego w niektórych diecezjach przyjęła się nazwa wikariat generalny⁵, w diecezji kieleckiej częściej jednak stosowano nazwę kuria diecezjalna lub biskupia.

Podział konsystorza generalnego na dwie instytucje, sądowniczą i administracyjną, nie został w diecezji kieleckiej ogłoszony odrębnym dekretem biskupa, jak miało to miejsce np. w sąsiedniej diecezji sandomierskiej⁶. Nazwa kuria diecezjalna i wyraźne oddzielenie urzędników administracyjnych od sądowych pojawiły się po raz pierwszy w elenchusie z 1919 r. Mimo formalnego rozdzielania obu instytucji, przez długi czas łączyła je wspólna kadra urzędnicza. Dla przykładu funkcje wikariusza generalnego i oficjała sądowego do 1938 r. spra-

² H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1991, s. 298–300; G. Bujak, *Synody diecezjalne Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1922–1931*, Kielce 2010, s. 76–77.

³ *Elenchus venerabilis cleris saecularis ac regularis dioecesis Kielcensis* (dalej EDK), (1914) s. 16.

⁴ E. Szafranski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu*, Warszawa 1968, s. 54–55; G. Bujak, *Kuria diecezjalna*, s. 50.

⁵ M. Dębowska, *Organizacja kurii biskupiej w Łucku. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze*, ABMK, 71 (1999) s. 482.

⁶ „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 12 (1919) s. 89.

wował ks. Bogumił Czerkiewicz, a kanclerzem kurii i notariuszem sądu do 1929 r. był ks. Jacek Pycia⁷.

Najważniejszymi urzędnikami w kurii byli wikariusz generalny i kanclerz. Wikariusz generalny w myśl kodeksu posiadał władzę administracyjną w sprawach duchowych i doczesnych taką samą, jak władza biskupa, z wyjątkiem spraw wyraźnie zastrzeżonych przez ordynariusza dla swoich kompetencji⁸.

W latach 1916–1938 funkcję wikariusza generalnego pełnił wspomniany ks. B. Czerkiewicz. Urodzony w 1864 r., po studiach w seminarium kieleckim kształcił się w Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1888–1892 i w roku 1905 został mianowany na stanowisko asesora w konsystorzu kieleckim. Wikariuszem generalnym został w 1916 r. i pomimo iż w 1932 r. biskup A. Łosiński zawiesił go w wielu funkcjach ze względu na zły stan zdrowia, nie przestał jednak sprawować formalnie tego urzędu. Dopiero nowy ordynariusz, Czesław Kaczmarek w 1938 r. zwolnił go z tego stanowiska i mianował na nie biskupa Franciszka Sonika⁹.

Mimo że od 1932 r. całość obowiązków kierowania pracą kurii spadła na kanclerza, to jednak ks. B. Czerkiewicz nadal podpisywał wiele dokumentów jako wikariusz generalny. Na przykład ukazujące się w „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym” rozporządzenia kurii sygnowane były jego nazwiskiem. Ks. B. Czerkiewicz należał do najbardziej oddanych urzędników biskupa A. Łosińskiego i cieszył się jego pełnym zaufaniem¹⁰.

Do obowiązków kanclerza kurii wymienionych w Kodeksie Prawa Kanonicznego należało gromadzenie i opracowywanie akt kurii oraz prowadzenie archiwum¹¹. W okresie II Rzeczypospolitej stanowisko to piastowało kolejno trzech księży. Ks. J. Pycia został nim jeszcze w 1914 r. Prezentował model zachowawczego kurialisty, był ekscentryczny i konfliktowy, przy tym jednak bardzo pracowity, co wyrównywało trudności płynące z jego charakteru. Zwolniony został na własną prośbę dnia 1 września 1929 r.¹² Jego następcą został ks. Antoni Żrałek urodzony w 1889 r. W 1910 r., mając tylko święcenia niższe, został kapłanem biskupa A. Łosińskiego, od lutego 1911 r. pracował w parafii Chęciny jako diakon-wikariusz, a święcenia kapłańskie otrzymał w lipcu tegoż roku. Obowiązki wikariusza pełnił kolejno w kilku parafiach do 1920 r., kiedy to ponownie został kapłanem ordynariusza. Od 1922 r. przebywał we Francji, gdzie

⁷ E. Szafronowski, *Pycia Jacek*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, red. H. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 474–475.

⁸ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 530–531.

⁹ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), *akta Personalne Księża Biskupów i Księża*, sygn. XC – 16, k. 1–38.

¹⁰ P. Kubicki, *Augustyn Łosiński biskup kielecki. Krótki zarys monograficzny*, Sandomierz 1939, s. 6.

¹¹ *Codex iuris canonici*, Roma 1918 (dalej: CIC), § 372.

¹² ADK, *akta Personalne Księża Biskupów i Księża*, sygn. XP – 38, k. 51; *Urzednicy Konsystorza Kieleckiego w latach 1835–1922*, sygn. OB 1/1, k. 347.

studiował i pełnił obowiązki kapelana emigracji polskiej. Licencjat z prawa kanonicznego uzyskał 6 września 1926 r. i po powrocie do diecezji został sekretarzem kurii, a następnie kanclerzem. 1 sierpnia 1939 r., po zwolnieniu z kanclerstwa, został mianowany radcą kurii i pracownikiem sądu.

Ostatnim kanclerzem w okresie międzywojennym był ks. Leonard Świdorski, który swoje obowiązki objął 1 sierpnia 1939 r. Urodzony w 1903 r. uczył się najpierw w niższym seminarium duchownym w Płocku, a następnie w latach 1921–1928 studiował w Paryżu i Rzymie. Studia uwieńczył podwójnym dyplomem z filozofii i teologii. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1928 r. i został ojcem duchownym w seminarium w Płocku. Równocześnie działał w Akcji Katolickiej. We wrześniu 1938 r. przybył do Kielc wraz z biskupem Czesławem Kaczmarkiem. Początkowo pełnił funkcję kapelana biskupa, a następnie kanclerza kurii¹³.

Od roku 1921 wśród urzędników administracyjnych pojawił się sekretarz, który w latach 1922–1932 nosił, podobnie jak odpowiedni urzędnik sądu, nazwę notariusza, a w latach 1930–1936 obie te funkcje sprawował ten sam duchowny. Do 1939 r. funkcję tę pełniło 5 księży: Teofil Jarzębski, Piotr Kałwa, Antoni Żrałek, Adam Molisak i Stanisław Mucha¹⁴.

W pionie administracyjnym kurii istniały wspomniane już organy kolegialne, wywodzące się jeszcze z okresu konsystorza generalnego. Do obowiązków egzaminatorów prosynodalnych należało przeprowadzanie egzaminów na proboszczów oraz uczestniczenie w procesach administracyjnych. Proboszczowie konsultorzy natomiast uczestniczyli w procesach w wypadku wniesienia rekursu od decyzji biskupa o przeniesieniu proboszcza nieusuwalnego¹⁵. Utworzona natomiast 27 kwietnia 1917 r. Diecezjalna Komisja Budowlana zajmowała się zabezpieczaniem zabytków sztuki kościelnej i nadzorowała budownictwo sakralne¹⁶.

Istotny wpływ na formowanie struktur kurii wywarł kielecki synod diecezjalny z 1927 r. W statutach 21–25 czytamy, że biskupowi w rządzeniu diecezją pomagała „kuria wraz z rozmaitymi komisjami i poszczególnymi urzędami” (statut 21). Jako urzędników kurialnych synod wymieniał: wikariusza generalnego, kanclerza, notariusza, woźnego, skarbnika, egzaminatorów synodalnych, egzaminatorów nowo wyświęconych księży, proboszczów konsultorów, cenzorów ksiąg, wizytatorów klasztorów i szkół. W skład kurii mogli być także powoływani w razie potrzeby radcy prawni i kanceliści¹⁷.

Przy kurii miało funkcjonować 10 komisji diecezjalnych. Przewidywano utworzenie rady administracyjnej, komisji artystyczno-architektonicznej, komisji liturgii i muzyki kościelnej, wiary i obyczajów, trzecich zakonów, bractw i sto-

¹³ J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 1991, s. 334–335, 342.

¹⁴ EDK, (1923) s. 13; (1933) s. 13; (1931) s. 14; (1939) s. 14.

¹⁵ CIC, §389, 2153, 2165.

¹⁶ „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej: KPD), 5 (1917–1918) s. 126.

¹⁷ *Synodus Dioecesis Kielcensis 1927*, Kielce brw., s. 62–63.

warzyszeń religijnych, misyjnej, szkolnej, do spraw wychowania i nauczania młodzieży pozaszkolnej, dobroczynno-społecznej i Akcji Katolickiej. Ich celem, jak czytamy w statutach, było „ulżenie ordynariuszowi w ciężarach pasterskich” oraz praca nad rozwojem życia religijnego w diecezji¹⁸.

Dziewięć komisji zostało utworzonych dekretem z 21 listopada 1929 r. Biskup A. Łosiński zrezygnował natomiast z organizacji rady administracyjnej. Jednym z kryteriów doboru członków komisji było przebywanie na parafiach blisko Kielc, co gwarantowało skuteczny udział w pracach kolegiów¹⁹.

W regulaminie komisji, ogłoszonym w chwili ich powołania, stwierdzono, że są one sekcjami kurii biskupiej i pozostają od niej zależne. Dotyczyło to także finansowej strony ich działalności, gdyż koszty funkcjonowania komisji pokrywał ordynariat. Podejmowane przez nie uchwały miały być przedkładane ordynariuszowi za pośrednictwem kurii, czyli w praktyce kanclerza. Komisje posiadały prawo samodzielnego podejmowania inicjatyw, mogły też powoływać do swojego grona stałych współpracowników tak spośród księży, jak i świeckich. Biskup miał jednak możliwość wyrażenia sprzeciwu wobec konkretnych kandydatów. Na pierwszych posiedzeniach komisje miały przyjąć plan działania i sposoby koordynacji pracy. Dla celów zebrań komisji przeznaczono salę w budynku kurii. Każda komisja składała się z przewodniczącego, zastępcy, sekretarza oraz kilku członków. Na czele komisji wiary i obyczajów stał osobiście biskup A. Łosiński. Komisjom dobroczynno-społecznej oraz Akcji Katolickiej przewodniczył wikariusz generalny ks. B. Czerkiewicz, pozostałymi kierowali członkowie kurii, kapituły katedralnej oraz proboszczowie parafii z okolic Kielc²⁰.

Do końca rządów biskupa A. Łosińskiego struktury kurii ulegały dalszej ewolucji. W 1931 r. powołano archiwariusza, który od kanclerza przejął opiekę nad registraturą kancelarii biskupiej i archiwaliami, a w 1933 r. radcę kurii²¹.

W latach 1931–1938 funkcję archiwariusza pełnił ks. Józef Zdanowski. Urodzony w 1887 r., święcenia kapłańskie przyjął w 1913 r. Studia historyczne odbył we Fryburgu w Szwajcarii i ukończył je doktoratem z filozofii w 1918 r. Archiwariuszem został mianowany 7 listopada 1931 r. Od 1933 r. pełnił równocześnie funkcję sędziego prosynodalnego. 30 września 1938 r. został zwolniony przez biskupa Czesława Kaczmarka²².

Jego następcą został ks. Franciszek Mazurek. Urodzony 27 marca 1904 r., wyświęcony na kapłana w 1927 r. Od 1929 r. jako wikariusz parafii katedralnej w Kielcach pełnił równocześnie funkcję dyrektora Katolickiego Związku Młodzieży Męskiej w diecezji. W 1932 r. rozpoczął studia w Uniwersytecie Lubel-

¹⁸ Tamże, s. 63–65.

¹⁹ ADK, *Akta Ogólne Dziekańskie*, sygn. OD 4/2, k. 448.

²⁰ ADK, *Akta Ogólne Dziekańskie*, sygn. OD 4/2, k. 449–456; *Okólniki Biskupa Konsystorza i Kurii*, sygn. OA 2/11, k. 220.

²¹ EDK, (1934) s. 12.

²² ADK, *Akta Personalne Księży Biskupów i Księży*, sygn. XZ – 22, k. 78.

skim, a od 1934 r. studiował w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie stopień magistra teologii otrzymał w 1935 r. Obowiązki archiwariusza pełnił od 1938 do aresztowania go przez Niemców w 1941 r.²³

Stanowisko radcy kurii sprawował przez cały czas istnienia tej funkcji ks. Jan Krzakowski, pełniąc równocześnie obowiązki obrońcy węzła małżeńskiego i prefekta w kilku kieleckich szkołach. Po likwidacji stanowiska radcy w 1938 r. pracował tylko w sądzie biskupim, skąd został zwolniony przez biskupa Czesława Kaczmarka 13 listopada 1939 r.²⁴

W ostatnich latach rządów biskupa A. Łosińskiego zwiększyła się liczba organów kolegialnych kurii. Powstała jedna nowa komisja, której istnienia nie przewidywały uchwały synodu. Była to komisja do spraw księży i rekolekcji. Ponadto komisja społeczno-dobroczynna została przemianowana na komisję „Caritas”, komisję Akcji Katolickiej zastąpił Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, a w jego ramach powstały 4 komisje kierujące działalnością poszczególnych filarów tej organizacji²⁵.

Dalsze zmiany struktury kurii przyniosły rządy biskupa Czesława Kaczmarka. Jak wspomniano, już w pierwszym roku swoich rządów, zlikwidował on stanowisko radcy kurii, a w wyniku rozdzielenia funkcji wikariusza generalnego i oficjała sądowego pomiędzy biskupa Franciszka Sonika i ks. B. Czerkiewicza dokonał ostatecznego oddzielenia sądu od kurii. Likwidacji uległa także większość komisji diecezjalnych, a w ich miejsce powołano czterech referentów: do spraw szkół – ks. Pawła Tochowicza, do spraw administracji i majątku kościelnego – ks. Jana Danilewicza, do spraw nauczania religii – ks. Leonarda Świderskiego oraz do spraw organistów – ks. Tadeusza Łagowskiego²⁶. Jedynymi komisjami funkcjonującymi nadal przy kurii zostały: artystyczno-budowlana oraz administracyjna i majątkowa, której istnienie przewidywały uchwały synodu, dopiero jednak nowy ordynariusz Czesław Kaczmarek zdecydował się na jej utworzenie²⁷. Wraz ze zmianami strukturalnymi nowy biskup, w ciągu zaledwie 2 lat, dokonał wymiany wszystkich najważniejszych urzędników w kurii.

Analizując pracę poszczególnych urzędników i ciał kolegialnych, należy zauważyć, że większość komisji prowadziła swoją działalność dość nieregularnie, dlatego podstawowa praca administracyjna spadała w praktyce na czterech urzędników kurii: wikariusza generalnego, kanclerza, sekretarza i archiwariusza.

Na podstawie zachowanych akt możemy odtworzyć jedynie w zarysie pracę urzędu. W kurii obowiązywał system dziennikowy. Zachowały się dzienniki podawcze rejestrujące zarówno pisma wpływające, jak i wychodzące. Wpisy zawierały datę rejestracji, informację o nadawcy i czasem regist. Liczba pism wpływających przewyższała ekspediowane. W latach 1918–1926 liczba zareje-

²³ ADK, *Akta Personalne Księży Biskupów i Księży*, sygn. XM – 28, k. 24.

²⁴ ADK, *Akta Personalne Księży Biskupów i Księży*, sygn. XK – 56, k. 39.

²⁵ EDK, (1937) s. 15–16.

²⁶ ADK, *Akta Personalne Księży Biskupów i Księży*, sygn. XT – 14, k. 29; EDK, (1939) s. 18.

²⁷ EDK, (1939) s. 19.

strowanych pism w obu grupach nie przekraczała 2,5 tys. rocznie. W okresie późniejszym systematycznie wzrastała, aż do 5 tys. w 1939 r. W przypadku pism ekspediowanych najliczniejszą grupę stanowiły różne dyspensy, w tym od zapowiedzi i przeszkód małżeńskich²⁸. Wydaje się jednak, że dzienniki podawcze nie rejestrowały wszystkich pism. W 1921 r. kuria skierowała do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego list zawierający informacje o wydatkach kancelaryjnych. Podano w nim liczbę pism ekspediowanych z kurii. W 1918 r. było ich 3984, w 1919 r. – 3850, a w 1920 r. już tylko 3380²⁹. W stosunku do ekspedytów zarejestrowanych w dziennikach podawczych była to liczba przynajmniej dwukrotnie wyższa.

Pracownik kurii, najczęściej kanclerz, rejestrował wpływające pisma w dzienniku podawczym i grupował w celu przedstawienia biskupowi do podjęcia decyzji. Dotyczyło to nie tylko spraw ważnych, jak kontakty z władzami państwowymi, czy nuncjaturą, ale i drobnych problemów parafialnych. Po podjęciu decyzji przez ordynariusza w kurii przygotowywano i ekspediowano stosowne dokumenty. W większości spraw biskup A. Łosiński podejmował decyzje osobiście.

Samodzielnie kuria podejmowała decyzje jedynie w niektórych sprawach będących w zakresie kompetencji wikariusza generalnego. Dotyczyło to przede wszystkim udzielania podstawowych dyspens: od zapowiedzi i przeszkód małżeńskich itp. Trudno określić jak dużo spraw załatwiała kuria. Zachował się spis liczby usług kancelarii kurialnej z lat 1927–1933. Wynika z niego, że w każdym miesiącu usług tych świadczone od kilku do kilkudziesięciu. Najmniej – zaledwie 9 – odnotowano w czerwcu 1927 r. zaś najwięcej – bo aż 90 – w styczniu 1929 r. Liczba świadczonych usług wykazywała charakterystyczne fluktuacje w ciągu roku. Nasilenie pracy kurii w tym zakresie przypadało na styczeń i luty oraz październik i listopad³⁰. Były to miesiące poprzedzające wzmożoną pracę duszpasterską w parafiach w okresie adwentu i wielkiego postu, co wywierało wpływ na ograniczenie kontaktów księży z kurią.

Obecność znacznej ilości dokumentacji finansowej dowodzi, że administracja finansowa była ważnym działem pracy kurialnej. Do obowiązków kurii należało rozdzielanie comiesięcznej dotacji rządowej, przekazywanej z tytułu zobowiązań państwa wobec Kościoła³¹. Każdego miesiąca w kurii sporządzane były listy płac, rejestrujące ich dystrybucję. Dotacje otrzymywali wszyscy księża pracujący na parafiach, w instytucjach diecezjalnych oraz emeryci. Księżom z terenu Kielc wypłacano dotacje w kurii, w terenie przekazywaniem pieniędzy zajmo-

²⁸ ADK, *Dzienniki podawcze i korespondencyjne*, sygn. O – 5 do O – 25; G. Bujak, *Kuria diecezjalna*, s. 51.

²⁹ ADK, *Urzednicy Konsystorza Kieleckiego w latach 1835–1922*, sygn. OB 1/1, k. 381.

³⁰ ADK, *Wpłaty i Wypłaty Kurii i Konsystorza*, sygn. OF 7/1, k. 54–80.

³¹ J. Wiśłocki, *Uposażenie Kościoła i duchowieństwa katolickiego w Polsce 1918–1939*, Poznań 1981, s. 82; A. Szelązek, *Podstawy dotacji duchowieństwa katolickiego w Polsce w okresie przedkonkordatowym*, Toruń 1947, s. 34.

wali się dziekani. Księża kwitowali odbiór pieniędzy na liście płac, która wracała do kurii³².

Pewną komplikacją w prowadzeniu dokumentacji finansowej było potrącanie, za zgodą zainteresowanych księży, ciężących na nich zobowiązań. Najczęściej w tych sprawach pisali do kurii proboszczowie, prosząc, żeby z ich pensji pokryto zobowiązania parafii wobec kurii, a więc opłaty za dyspensy, indulty, a także z tytułu zbiórek pieniędzy na tacę na cele ogólnodiecezjalne i ogólnokościelne, jak świętopietrze, misje itp. W takich sytuacjach księża zatrzymywali pieniądze zebrane na tace, przesyłali natomiast do kurii informację o wysokości zbiórki z prośbą o potrącenie tej sumy z przysługującej im części dotacji rządowej (pensji).

Księża podejmowali także decyzje o potrącaniu z dotacji budżetowych kosztów akcji i inicjatyw zarządzanych przez władzę diecezjalną. Tak np. na zjeździe księży dziekanów 29 kwietnia 1930 r. na wniosek biskupa jednogłośnie zaakceptowano, żeby kuria z pensji księży proboszczów potrącała z góry obciążenia, jakie ciążyły na parafiach za kolportowaną „Gazetę Tygodniową”³³. Usprawniało to system rozliczania się parafii z kurią, pociągało za sobą jednak wzrost obowiązków kurii w zakresie prowadzenia dokumentacji finansowej związanej z potrąceniami. Z czasem liczba inicjatyw władzy diecezjalnej, których koszty pokrywano z potrąceń z pensji wypłacanych przez kurię, znacznie się rozszerzyła. W 1932 r. było już ich sporo i wydaje się, że panowało w tym względzie pewne zamieszanie. Dlatego księża prosili biskupa o uporządkowanie problemów odliczeń z dotacji. Na konferencji księży dziekanów 29 listopada 1932 r. biskup wymienił wszystkie pobierane w ten sposób zobowiązania kleru, jednak zarówno w zachowanych protokołach z tej konferencji, jak i drukowanym sprawozdaniu nie wymieniono ich pełnej liczby i wysokości obciążeń³⁴. Także na podstawie list płac sporządzanych w kurii nie zawsze można ustalić zakresu tej działalności, gdyż przy poszczególnych pozycjach do wypłaty, jak się wydaje, nie wyszczególniano wszystkich potrąceń.

Zdarzało się również, że kuria z dotacji pokrywała zobowiązania dłużne księży nie tylko w stosunku do innych duchownych, ale także osób świeckich. Znajdujemy też informacje, że z dotacji kuria potrącała zobowiązania wynikające z ciężących na księżach wyroków sądowych³⁵. Administracja finansowa kurii obejmowała również nadzór nad świadczeniami diecezji wobec innych instytucji kościelnych: kurii rzymskiej, nuncjatury, Uniwersytetu Lubelskiego, episkopatu itp.³⁶

³² ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/5a, k. 297–298.

³³ KPD, 17 (1930) s. 197.

³⁴ KPD, 19 (1932) s. 295.

³⁵ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/5a, k. 373; OF 1/5b, k. 189; OF 13/1, k. 99, 102; OF 1/7, k. 117–127.

³⁶ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, OF 1/5b, k. 607, 169.

Na uwagę zasługuje sposób prowadzenia księgowości. Wszystkie zbiórki i świadczenia wpływające do kurii, a także zaciągane sporadycznie pożyczki traktowano jako „dochody kurii” i z nich dopiero sukcesywnie, w ustalonych ryczałtach pokrywano zobowiązania diecezji, księgując jej jako „wydatki kurii”³⁷.

Koszty funkcjonowania kancelarii kurialnej były niewielkie. Dla przykładu w latach 1929–1933 wynosiły ok. 400 zł kwartalnie. Największymi pozycjami w wydatkach były: wynagrodzenie woźnego – 150 zł na kwartał – wypłacane jednak w częściach co miesiąc – oraz opłaty za prąd i telefon – 73 zł, pozostałe koszty to materiały biurowe, utrzymywanie skrzynek pocztowych i prenumerata „Dziennika Ustaw” oraz watykańskiego czasopisma „Acta Apostolicae Sedis”. W październiku i listopadzie pojawiały się dodatkowe wydatki związane z dokonywanym w końcu roku rozliczeniem z drukarnią „Jedność” za zamówione usługi³⁸.

Problemem pozostaje ustalenie wysokości dochodów urzędników kurii. Na podstawie zachowanych list płac stosunkowo najbardziej dokładnie możemy je określić dla wikariusza generalnego i kilku najważniejszych urzędników kurii. I tak w 1921 r. pensje wypłacano kwartalnie. W III kwartale wikariusz generalny otrzymywał 5850 marek polskich, kanclerz 4500, radca kurii 4050 a sekretarz 2250. Z powodu inflacji w I kwartale 1922 wikariusz generalny otrzymywał już 45 000 marek, a pozostali urzędnicy po 36 000 marek³⁹. W lipcu 1923 r. pensje urzędników kurii wynosiły od 500 000 do 900 000 marek. W tym samym czasie pensja biskupa utrzymywała się na poziomie ok. 1 800 000 marek, a profesora seminarium ok. 510 000 marek⁴⁰. W związku z inflacją pracownikom kurii przysługiwały specjalne dodatki drożyzniane⁴¹.

Po reformie pieniężnej sytuacja materialna pracowników kurii uległa stabilizacji. Ich dochody były jednak niższe w stosunku do zarobków urzędników państwowych, zatrudnionych na porównywalnych etatach. W 1933 r. wikariusz generalny pobierał miesięcznie ok. 560 zł. W tej sumie mieściła się stała pensja kurialna 188 zł, pensja z tytułu sprawowania funkcji proboszcza 153 zł oraz od 180 do 220 zł pensji kanonickiej⁴². Kanclerz i pozostali pracownicy kurii otrzymywali w tym samym czasie po 473 zł miesięcznie⁴³, wypłacana z dotacji rządowych pensja biskupa wynosiła ok. 1000 zł miesięcznie. Biskup F. Sonik, jako wikariusz kapitulny, po śmierci ordynariusza otrzymywał miesięcznie również

³⁷ ADK, *Wpłaty i Wypłaty Kurii i Konsystorza*, sygn. OF 7/2, k. 1–9; OF 7/3, k. 4–9, 19–20.

³⁸ ADK, *Wpłaty i Wypłaty Kurii i Konsystorza*, sygn. OF 7/1, k. 3–51.

³⁹ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/4a, k. 178–179.

⁴⁰ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/4, k. 2.

⁴¹ ADK, *Wpłaty i Wypłaty Kurii i Konsystorza*, sygn. OF 7/7, k. 32.

⁴² ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/5a, k. 245, 290.

⁴³ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 1/4b, k. 171–182, 215–227.

1000 zł jako tymczasowy rządcą, a ponadto około 200 zł, będące dodatkiem kapitulnym⁴⁴.

Całość dokumentacji finansowej prowadził do chwili zawieszenia w obowiązkach kurialnych, osobiście wikariusz generalny ks. B. Czerkiewicz, jedynie w czasie urlopu zastępował go przez jeden miesiąc kanclerz. Dopiero od 1932 r. wszystkie zachowane rozliczenia były sporządzane i podpisywane przez kanclerza⁴⁵.

Z przedstawionej analizy wyłania się obraz organizacji i funkcjonowania kurii diecezjalnej w Kielcach po 1918 r. Dostrzegamy w niej kontynuację praktyki kancelaryjnej z okresu zaborów i konsystorza generalnego. Sprzyjała temu stabilność kadry zarówno samej instytucji, jak i zapewne przyzwyczajenia księży z diecezji przywykłych do pewnego rytmu kontaktów z biskupem i konsystorzem/kurią. Najważniejsza zmiana wprowadzona przez Kodeks z 1917 r., polegająca na oddzieleniu pionu administracyjnego od sądowego dokonywała się powoli, wraz z wymianą pokoleniową urzędników, których kompetencje za czasów długich rządów biskupa A. Łosińskiego często się przenikały.

ORGANIZATION AND ACTIVITY OF KIELCE DIOCESAN CURIA IN INTERWAR POLAND

Abstract. The article attempts to recreate the organization and the functioning of Kielce diocesan curia in the years 1918–1939. Code of Canon Law from 1917, diocesan synod of 1927, and the tradition of consistory general in Kielce influenced the changes in the organization. Both organizational changes and the employment of officials were extended in time and were connected with a new generation of clerks and the appearance of a new ordinary in the diocese in 1938, bishop Czesław Kaczmarek.

Key words: Church in Poland, Kielce diocese, curia, administration, 1918–1939.

Translated by Hubert Kowalewski

⁴⁴ ADK, *Wpłaty i Wyплаты Kurii i Konsystorza*, sygn. OF 7/3, k. 2–3; *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa* OF 1/5b, k. 618; *Podatki Duchowieństwa*, OF 3/2b, k. 262.

⁴⁵ ADK, *Dotacje Państwowe dla Duchowieństwa*, sygn. OF 7/1, k. 31.